

Firmaets mand

Om organisationsloyalitet og managementvisdom i N.F.S. Grundtvigs salme "Talsmand! som paa Jorderige"

KATRINE FRØKJÆR BAUNVIG

ENGLISH ABSTRACT: This essay targets N.F.S. Grundtvig's conception of the Christian church. That is, it seeks to sketch the 'corporate mentality' driving Grundtvig's understanding of the Christian church as a historical phenomenon and as an institution. Gravitating towards an analysis of the hymn "Advocate, on earth Your sighing" ("Talsmand! som paa Jorderige), I argue that Grundtvig as a church official and as a hymnwriter wished to offer a loyal and constructive contribution to the maintenance of the organization.

DANSK RESUMÉ: Dette essay handler om N.F.S. Grundtvigs forståelse af den kristne kirke som institution. Det vil sige: det handler om firmatænkningen og traditionsforpligtelsen i Grundtvigs forfatterskab. Mere nøjagtigt vil jeg med afsæt i salmen "Talsmand! som på Jorderige" argumentere for, at Grundtvig som embedsmand (præst, kirketænger, æresbiskop) og som salmedigter ønskede at bidrage konkret og konstruktivt til sin samtids kirkeliv med managementovervejelser og -redskaber til fællesskabsdannelse.

KEY-WORDS: Encouragement; devotional; loyalty; adaptation; training; Grundtvig

Dette essay rummer efterklange fra min læretid som studienævnets næstformand ved Religionsvidenskab i det første årti af dette årtusinde. Jeg står i gæld til den daværende formand, Hans Jørgen Lundager Jensen, som oplærte mig i institutionsansvar og i at finde tilfredsstillende ved bureaukratisk præcision. Over mange eftermiddage med fælles front mod tastaturet udformede vi ordlydene i den studieordning, som i en periode skulle blive den gældende. Af processen høstede jeg fagforpligtelse, formandsrespekt

og kaffeafhængighed. Siden har jeg stået i lære hos Hans Jørgen på talrige andre områder og under hans begejstrende vejledning gennemførte jeg min ph.d.-uddannelse. Jeg værdsætter særligt den lyst til stadig forbedring af mine færdigheder i 'ortodoksi' – i opbyggelighed, i redelighed, i entusiasme og i konstruktiv, loyal medtænkning – som læremesteren herigennem har indpodet mig.

Jeg har allerede udgivet en anden og mere omfattende forskningsartikel skrevet til Hans Jørgen: "Den herligste Tidsfordriv: Genfortryllesmønstre i dansk 1800-talslitteratur med henblik på *Fabler for Børn* (1845) af H.V. Kaalund og J. Th. Lundbye", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* nr. 71. Dette essay handler på overfladen om Grundtvig. Men dets indre logik er styret af min taknemmelighed for indsigten i det ærefulde ved at være firmaets m/k, som Hans Jørgen har hjulpet mig frem til.

Kontinuitetstænkning

"Una sancta ecclesia perpetuo mansura sit" ("Lad der bestandigt forblive én hellig kirke"), således manede N.F.S. Grundtvig (1783-1872) med en formulering fra *Confessio Augustanas* artikel VII. Det gjorde han på titelbladet til et af sine hovedværker, *Kirkens Giennemæle mod Professor Theologiae Dr. H.N. Clausen* (1825). Epigrafen og skriftet som sådan er en loyalitetserklæring til den kristne kirke og dens historie. At Grundtvig så sig i stand til at tale på vegne af hele den kirkelige tradition har fremkaldt smil, hovedrysten og stærkere former for misbilligelse. At Grundtvig *talte* på vegne af kirken, er nok i virkeligheden for svag en formulering. Som Vanja Thaulow har afdækket, forstod Grundtvig sig som en 'Herrens Stridsmand'. Tilsvarende anså han kampopgaver, såsom polemik, for at være en nødvendig forlængelse af sit præstekald og sin præsteed (Thaulow 2018, 227). Men det afgørende er i denne sammenhæng, at selvurderinger og myndighedspåberåbelser af den slags som *Kirkens Giennemæle* er et udtryk for, som hovedregel er anstrengende for samtids- eller nærtidsvidner. Helgener og kirkefædre udnævnes gerne først, når ingen længere har egne hverdagsminder om kandidaten.

Historien forvisser os om, at det faktisk lykkedes Grundtvig at udfylde sit myndighedskald. Allerede hans status og tiltrækningskraft i de sidste leveår antydede, hvor udviklingen bar hen. Mod slutningen af sit liv fik 'Den Gamle', som han nu hed i grundtvigske kredse, sin egen festival, de såkaldte 'vennemøder', hvoraf det første blev afholdt i 1863. I 1872 blev hans begravelse en national begivenhed (jf. Møller 2019, 2-12). I det 20. århundrede fik han rejst en 'katedral' til sin ære, Grundtvigs Kirken (1921-1940) i det nordvestlige København (Pedersen 2020). Plejestiftelsen Vartov i Farvergade i København, hvor Grundtvig fra 1839 til sin død var hospitalspræst, udviklede sig til et grundtvigsk kulturhus, da Kirkeligt Samfund (i dag: Grundtvigsk Forum) i 1947 overtog bygningerne. I det 21. århundrede blev Grundtvig optaget i Den Danske Demokratikanon (2007), som nummer 16 ud af 35 afgørende såkaldte 'kanonpunkter'. Kort tid efter kom den digitale, videnskabelige udgivelse af hans forfatterskab, www.grundtvigsværker.dk, på finansloven med et årligt budget på 10 mio. kr. og en estimeret projektløbetid på 20 år (2009-2029). Hele 254 Grundtvig-salmer viste sig endvidere uomgængelige, da udvælgelsen af emner til *Den Danske Salmebog* sidste gang

fandt sted op til udgivelsen i 2003. Hermed har Grundtvig skrevet omtrent en tredjedel af de i alt 791 salmer i bogen, der må betragtes som den mest afgørende religiøse brugslitteratur i Danmark. Endelig fejrer medlemmer af den grundtvigske subkultur stadig Grundtvigs fødselsdag d. 8. september ved arrangementer over hele landet. Mest bemærkelsesværdige er måske arrangementerne på Claras Kirkegård ved Køge Ås og Gammel Køgegaard, hvor Grundtvig ligger begravet og hvor hans krypt på denne dato er åben for valfartende.

Også negative vurderinger understreger dét, man kan betragte som Grundtvigs helgenstatus. Henrik Pontoppidan (1857-1943) har leveret et træffende eksempel på en statusbekræftende kritik, som udover Grundtvig også indfanger Martin Luther (1483-1546) og – måske overraskende? – Søren Kierkegaard (1813-1855):

Næppe havde Luther vristet himmeriges gyldne nøgler ud af Romerpavens hænder, før han rejste sig selv en pavestol, udslyngede bandstråler og skabte sig en strålende livvagt af fyrster og riddere. Stort anderledes gik det heller ikke med vor egen kirkefader, Grundtvig, der i sin patriarkalske alderdom lod sig dyrke som et afgudsbillede, eller med Søren Kierkegaard [sic], der i al slags klosterlig formumning glorificerede sig selv som Kristi enbårne søn (Pontoppidan 1930, 8).

For Pontoppidan bestod problemet i, at Grundtvig, Luther og Kierkegaard fastholdt et kristent verdensbillede og at de dermed havde afskrevet sig muligheden for at være "nyskabende" (Pontoppidan 1943, 221). I stedet for som Pontoppidans helt Friedrich Nietzsche (1844-1900) at flyve på religionskritikkens "stormfuglevinger" (ibid.), havde de tre, mente Pontoppidan, valgt sig bagud skuende livsopgaver.

Men for mange ville Kierkegaard givetvis kunne undtages Pontoppidans dom? Fordi han skulle blive (gjort til) eksistentialismens nyskabende grundlægger. Fordi hans forfatterskab var elegant og foregribende postmodernistisk-komplekst. Fordi han ikke var kirketraditionens kontinuitetstænker men derimod individets, trosafgørelsens og *Øjeblikkets* mand (Kierkegaard 1855). Fordi han lagde afstand til 'Vane-Christendom' og ikke lod sig ordinere som præst. Med andre ord, fordi han var alt, hvad Grundtvig ikke var. Denne modstilling synes i hvert fald at have lagret sig i den strukturelle forskel på omtaler af netop Kierkegaard og Grundtvig i de beholdere for offentlige ræsonnementer, som avismediet udgør. Hvor 'Grundtvig' optræder omgivet af traditionsmættede ord og navne som 'Palladius', 'bibelordet' og 'menighedssang', er 'Kierkegaard' for sin del indhyllet i en sky af dragende-tvetydige termer som 'humanist', 'tvivleren' og 'forførelsen'.¹ I de samme medier opfattes Kierkegaards spydige omtaler af Grundtvig – eksempelvis som en "jodlende Friskfyr", en "ølnordisk Kæmpe", en "brølende Grovsmed", der har sin naturlige plads i det "Dansk[e] Fjanteon" – endvidere stadig som (hvis ikke udtømmende så i det mindste) relevante at gentage (jf. fx Metz 2019).

¹ Det forstår vi af såkaldte *word embeddings* baseret på Det Kgl. Biblioteks Mediestream og dets avisarkiv 1900-2016, som kan efterprøves på: <https://labs.kb.dk/>

Klippegrund og levende sten

Grundtvig var firmaets mand, hvis man ved firmaet forstår den kristne kirke. Kirken udgjorde for Grundtvig en bestemt virksomhedstype – den slags, som man ikke kan forlade med det evige liv i behold (jf. Grisham 1991). ‘Kirke’ er afledt af det græske ord for forsamling, ekklesia (ἐκκλησία). Mennesker og menneskelige forsamlinger er flygtige, porøse størrelser. Men uden dem, kan der ikke findes interpersonelle, langvarige og i den forstand solide fænomener som kirker. Kirkeinstitutioner er ikke klippefaste, selvom mange kirkebygninger forsøger at overbevise om det modsatte – og selvom generationer af kristne med afsæt i visse nytestamentlige passager netop har tænkt kirken som en stenmasse, der rejser sig mod firmamentet (jf. Matt. 16, 18). Grundtvig var en af disse tænkere. Argumentationen i det førnævnte kampskrift *Kirkens Gienmæle* styres af metaforen. Det er bygget op som en (polemisk) præsentation af tre forskellige kirkeforståelser med hver sin placering på soliditetsskalaen: 1) I den ene ende finder vi kirken som ‘Luft-Kastel’. Dette kirkesyn fandt Grundtvig blandt sin samtids danske, protestantiske universitetsteologer, som han mente forsøgte at fundere kirken på tøjlesløse, varmluftige og overteoretiserende bibelfortolkninger: de var i Grundtvigs øjne uden fornemmelse for kirken som social institution og historisk realitet. 2) I den anden ende af skalaen finder vi de ‘katolske Stenstuer’. Det var den katolske kirke, som Grundtvig (blandt meget andet problematisk) kritiserede for at have bundet bibelfortolkningen til pavestolens fortolkningstradition. 3) Grundtvig benyttede disse to ekstremer som pejlemærker for sin gyldne middelvej: den fleksible, tilpasningsdygtige kirke ‘af levende Stene’ – ‘den historisk Christelige’ kirke, der er opbygget af alle de mennesker, som gennem århundrederne har mødtes omkring kristendommens nøgle-ritualer (og vel at mærke ikke om bibellæsning).

Jeg vil i det følgende se nærmere på firmatænkningen og traditionsforpligtelsen i Grundtvigs forfatterskab. Mere nøjagtigt vil jeg med afsæt i salmen “Talsmand! som på Jorderige” argumentere for, at Grundtvig som embedsmand (præst, kirketænkner, æresbiskop) og som salmedigter ønskede at bidrage konkret og konstruktivt til sin samtids kirkeliv med managementovervejelser og -redskaber til fællesskabsdannelse. I stedet for at virke til fordel for en negativ opbyggelighed – det vil sige til fordel for traditionsbrud, historisk dekonstruktion og værdiomkalfatrende indsigter – fiskede Grundtvig beviser i ‘Tidens Strøm’ på, at hvirvlen af indlysende nybrud i hans revolutionære samtid først kunne forstås og værdsættes, når de blev betragtet som bevægelser på historiens dybe vande. Dette synspunkt løber gennem Grundtvigs mange virkefelter, hvoraf politikerens kirkeindretningsbudskaber (vigtigste: reformationsperiodens sammenkobling mellem stat og kirke måtte tilbagerulles; organisationen skulle præges af frihed og frivillighed) og kirkehistorikerens afhandlinger er relevante at fremhæve i denne sammenhæng. Begge udgivelsestyper var informerede af kristendommens righoldige og brogede institutionshistorie. Det samme kunne man sige for det religiøse relevansdemonstrerende, opmuntrings-, eller ‘mytevedligeholdelsesmateriale’, som Grundtvig udarbejdede til sin samtid i form af de salmer, der for en stor gruppes vedkommende var opdaterede (på grundtvigsk: ‘fordanskede’) versioner af old- og middelgamle tekster. Endelig kommer synspunktet til udtryk i Grundtvigs

mange bestræbelser på at tydeliggøre dét, som man med nutidens managementordforråd kunne kalde kirkens organisatoriske værdigrundlag: den apostolske trosbekendelse og Fadervor.

På denne måde gik han (på paradoksal, ironisk, meta-agtig) vis mod strømmen fra den første romantiske bølge og fra Den Franske Revolution, der i 1800-tallet i stadig stigende grad lod den negative opbyggelighed styre de æstetiske tanke- og handle-mønstre blandt tænksomme og kreative individer, der ønskede sig anerkendelse (Sloterdijk 2015; Stjernfelt & Thomsen 2005; Chesterton 1908). I denne sammenhæng er det imidlertid ikke så væsentligt, at Grundtvig således gik mod én strøm som den omstændighed, at han lod sig føre med af en anden – den, som generationer af kristne har ment flyder fra dåbsritualet (på grundtvigsk: 'Badet'); den, som samler og "leder Hjerterne som Vand-Bække" (Grundtvig 1826, 219): Helligånden og dens virke i den 'hellige, almindelige kirke'. Men det betød ikke, at han udviklede en løssluppen pinsekristendom i traditionel forstand. I stedet kom han rituelt til at repræsentere en mere moderat position.

Ro og ophidselse

I religionsforskningen skelner man mellem to grundlæggende religiøse stilarter, mentaliteter eller ritualformer – 'rolige' vs. 'ophidsede'; apollinske vs. dionysiske (Benedict 2005 [1935]); rutinerede vs. karismatiske (Weber 2017); doktrinære vs. imagistiske (Whitehouse 2004); kolde vs. varme (Lundager Jensen 2013, 16). Mange accentforskydninger til trods synes der at være en vis enighed om, at de 'rolige' stilarter er konservative i den forstand, at de ofte vil basere sig på klare autoritetsstrukturer og rette sig mod grundlæggelsen og (ikke mindst) opretholdelsen af visse fælles holdninger og forestillinger samt mod vedligeholdelsen af en given institutions historiske selvforståelse. Omvendt synes de 'ophidsede' stilarter typisk at basere sig på mere løse strukturer samt at tjene til styrkelsen af enkeltindviders religiøse identitet og konkrete gruppers momentane fællesskabsfølelser gennem mere eller mindre voldsomme fællesoplevelser. I en vis udstrækning passer dette skema på (emic) forholdet mellem høj- og lavkirkelig kristendom. Min påstand er, at Grundtvig gerne ville finde en balance mellem disse to modi. Han ville gerne have stabiliteten fra den ene og inderlighedsenergien fra den anden – han søgte med andre ord punktet mellem det rolige og det ophidsede.

Som mange af sine samtidige var Grundtvig bekymret for 'hoben', dvs. for de store folkemængder (jf. Le Bon 1895), deres fanatisme og revolution. Med god grund. 1800-tallet var de voldelige oprørs århundrede (Hobsbawm 1996 [1962]). Men som Grundtvigs ofte forbløffende præcise samtidshistoriske analyser, eksempelvis i de såkaldte *Mands Minde*-foredrag (1877 [1838]), vidner om, betød denne bekymring ikke, at han ikke havde blik for positive aspekter ved den sociale energi, der kan opstå og oplagres i fysiske forsamlinger. Tværtimod havde han både en veludviklet praktisk og en nuanceret teoretisk forståelse for betydningen af kollektive ritualer og effervesens-erfa-

ringer i opbygningen af fællesskaber. Det løber ligefrem som en indforståelse i Grundtvigs forfatterskab, at jævnlige fysiske forsamlinger og fælleshandlinger er en nødvendig forudsætning for fællesskabers selvopretholdelse (Baunvig 2013). Da Grundtvig i midten af 1820'erne gennem sit præstearbejde havde opnået en vis professionel gudstjenesteerfaring, nåede han endvidere frem til, at særligt fællessang og fælles bekendelses- og bønudsigelser er nyttige redskaber til at skabe en moderat sammenklang blandt de fremmødte. Her kunne deltagerne støtte hinanden til at opnå en "inderlig deltagelse" i forestillingsindholdet gemt i udsagnene. I forlængelse mente han, at sangene og udsigelserne i kraft af deres traditionsbevarende indhold, der enten var tilstræbt forestillings-konstant (salmer og bibelhistoriske sange) eller tilstræbt ordlyds-konstant (trosbekendelsen, Fadervor) (Rappaport 1999), var egnede til at knytte de konkrete fysiske småforsamlinger til det store forestillede fællesskab af levende og døde, som hele den kristne kirke udgør.

I sammenligning med religionshistoriens store bagkatalog af rituelle fælleshandlinger, der baserer sig på kollektiv dans, bevidsthedsudvidende stoffer, trancetilstande og tilsvarende, vil selv en oplivet protestantisk gudstjeneste med nok så hektisk og dybfølt salmesang, som den adskillige samtidige oplevede i Grundtvigs Vartov, givetvis fremstå som en behersket og afdæmpet affære. I bedste fald vil den kunne placere sig midt på skalaen mellem de rolige og de ophidsede religionsstilarter. Mit forslag er, at dette midtpunkt netop var, hvad Grundtvig stræbte efter at finde på den kristne kirkes vegne. Mit forslag er også, at disse bestræbelser bliver særligt tydelige i Helligåndssalmen "Talsmand! som på Jorderige".

Managementvisdom

Grundtvig benytter i "Talsmand! som på Jorderige"² billedet af Helligånden som de kristnes ordfører, fortaler hhv. den, der går i forbøn hos Gud på vegne af dem. I 1837, da Grundtvig skrev salmen, havde ordet 'talsmand' det, man måske kunne kalde retlige eller administrative medbetydninger. Det klang også af 'oldermand', 'mellemmand' og 'tolk' (jf. ODS), når menigheder tog ordet i munden. Den retssproglige klang fandtes også i Johannesevangeliets græske originaltekst, hvorfra 'talsmand' (parakletos, παρακλήτος) som Helligåndsbetegnelse er hentet. Men det afgørende er i denne sammenhæng, at Grundtvig her fremstiller Helligånden som en mediator eller en mellemleder, der bringer kirkeinstitutionens medlemmer til indsigt om deres fælles livsvilkår, organisatoriske behov og fællesskabsdynamikker. Helligånden er "vor store Taler" (2,2), som medierer mellem den jordisk-menneskelige og den himmelsk-guddommelige sfære; den, der bedst kan udsige "hvad vi evig trænge til" (1,1-2); den, der bedst kan udtrykke, hvad der "for evigt gør vor Lykke" (1,4-5); den, der kan tildele

² Salmen udkom som nummer 393 i *Sang-Værk til den Danske Kirke bd. 1* (Grundtvig 1837) og optræder som nummer 294 i *Den Danske Salmebog* (2003) i en sprogligt moderniseret og let forkortet form uden den oprindelige strofe fem; 1837-versionen, som jeg fokuserer på i det følgende, er vedlagt som denne artikels 'Bilag 1'. Jeg henviser løbende til strofe- og versenummer i parenteser.

“Indføds-Retten” til “Guds Riges Borgerskab” (4,5-6). For ifølge Grundtvig er det netop i kirken og i menighedsforsamlingen, man kan møde Helligånden. Det er her, man kan høre ånden tale (1,8) og sukke (1,2) og endda mærke dens kys (1,4). Talen kan man høre i præstens prædiken; ‘sukkene’ i fællessangen; ‘kysset’ i nadveren. Disse intime sprog billeder overtog Grundtvig fra kirketraditionens bibelrod fæstede diskurser.

Grundtvig var en pinsedigter, der i sin Helligånds-, menigheds-, og ritualbegejstring har klare træk tilfælles med forskelligartede kristne pentekostalismen. Han er blevet beskrevet som vækkelsesprædikant (Iversen 1983, 86), og han blev anset for at være en art foregangsmand i fraktioner af de såkaldt gudelige vækkelser – de pietistiske lægmandsbevægelser, der voksede sig stærke i første halvdel af 1800-tallet i landbefolkningen på Horsens-Vejle-egnen og på Fyn. Vækkelsesmiljøet syntes ikke mindst at hæfte sig ved Grundtvigs forslag om sognebåndsløsning, der i deres udlægning ville indskrænke præstens magt og kirkeinstitutionens udfoldelsesrum til fordel for lægmændenes selvbestemmelsesmuligheder. Tilsvarende har adskillige af samtidens vidner og eftertidens forskere foreslået, at der var “noget pinseagtigt, karismatisk over” gudstjenesterne i Vartov-menigheden (Eskedal 2003,130).

Men skønt Grundtvig tegnede intimt-sanselige Helligåndsbilleder, skønt han indtog en position, der vakte genklang i vækkelsesmiljøet, og skønt han blev centrum i et stærkt menighedsfællesskab i Vartov, tog han i sine kirkeorganisations-, salmesangs- og gudstjenestetanker en række forbehold overfor den løse og løsslupne religiøse stil, som ellers typisk præger sådanne såkaldt lavkirkelige bevægelser. I modsætning til ‘egentligt’ pentekostale kristne fremelskede han ikke ekstatiske ritualformer som glosolalia, dvs. tungetale. Dette forbehold kommer særligt tydeligt til udtryk i den måde, hvorpå Grundtvig i “Talsmand! som på Jorderige” signalerer loyalitet overfor den kirkelige institution og organisationsstruktur ved at pode præstemetaforer på sine indkredsninger af Helligåndens virke og roller.

I salmen fremstiller Grundtvig Helligånden som kirkefællesskabets centrale myndighedsinstans. Ikke som en ukontrollerbar kraft – en vild ild, et voldsomt kildevæld eller en stormvind. Ånden er den “Store, himmelske Ledsager” (5,1), bureaukrat og “Talsmand” (1,1), der forkynder “Guds Stovværk [...] Paa vort jævne Moders-Maal!” (1,8) og som faciliterer gudstjenesten. Den opfordres som en “Trøster over Alt, som truer” (4,1) og “Sjæle-Sørger fra det Høie!” (3,1) til at gøre menneskene “daglig Huus-Besøg!” (3, 6). Billederne baserer sig med andre ord på præstens kerneydelser – på ritualforvaltning, forkyndelse, sjælesorg. I de protestantiske kristendomme foretrækker man undertiden ‘pastor’ (som betyder hyrde på latin) fremfor ‘præst’ som betegnelse for lederfiguren i en menighed. Logikken er, at det ikke kun er nogle få, men alle kristne, som er ‘præster for vorherre’. Det er ikke det afgørende her. Det afgørende er, at der faktisk er lederfigurer og at disse har til opgave at hjælpe deres ‘flok’, dvs. deres sognebørn, med at håndtere tros livet på en hensigtsmæssig måde (og den ultimative hensigt er, at hvert enkelt individ skal komme til den rette tro og dermed få adgang til Himmeriget). Som enhver indsigtfuld mellemlider vil den gode præst have forståelse for, at denne overordnede og grundlæggende ensartede opgave kræver en høj grad af finfølelse og differentiering. Derfor denne flersporede bøn til den præsteagtige

Helligånd,³ som er tekstens centrale ærinde: "Væk de Dorske, styrk de Svage, / Tugt de Trygge, fryd de Spage" (3,4-5). Tanken er, at de sløve og halvdumme, de valne og eftergivende, de selvtilfredse og selvcentrerede, de usikre og angstfyldte hver især har brug for forskellige træningsprogrammer, hvis de skal opnå det samme mål. Salmens underliggende visdom her er en, som alle store organisationer med selvopretholdelsestrang må skaffe sig talspersoner for.

Træningsudstyr til de fælles fantasier

Salmesang er et didaktisk redskab. Hyppig brug hjælper til at rodfæste tankegods i enkeltindivider og til at skabe en kollektiv forestillingsramme om en given gruppe. Det er med andre ord oplagt træningsudstyr for dem, der søger tilknytning til kristendommen som fantasifællesskab. Fællesskaber, der synger sammen, hænger sammen, er logikken.⁴ Det syntes i hvert fald at have været Grundtvigs forståelse af praksisformen. En levende salmesangskultur var imidlertid ikke alene et tegn på eller et aspekt ved en stærk social sammenhængskraft for Grundtvig. Det var samtidig et tegn på Helligåndens virke. Sådanne overvejelser ligger under den indlejrede meta-bøn til Helligånden om at give folk lyst til at synge, som optræder i "Talsmand! som paa Jorderige": "Dan vort Hjerte, løs vor Tunge, / Saa vi bede, saa vi sjunge" (3,7-8). De mere end 1600 sange og salmer, som Grundtvig forfattede, tyder på, at han ønskede at være et organ for åndens virke og det kirkelige fællesskabs fremme. De afslører desuden, at han værdsatte flerheden af forestillinger og mangfoldigheden af fællesskaber, som kristendommens skiftende kulturer rummer. Uden ambition om at harmonisere modstridende ideer gendigtede han sange fra kirkehistoriens lange kæde af perioder i sit forsøg på at bringe efterklange af deres religiøsitet og forestillingsverden ind i sin egen tid. Skiftende salmeudtryk tegnede profilen på de skiftende kulturer, som Grundtvig anså for at være lige gyldige udgangspunkter for at føre et kristent liv. De burde forstås som forskelligartede men ligeberettigede ruter til det samme bestemmelsessted. Kirkeinstitutionen burde for sin del opfattes som fartøjet, Helligånden som rejselederen.

Men Grundtvigs mangfoldighedstænkning var ikke kun historisk. Den havde også et samtids- eller socialt spor. Han var ikke mindst optaget af at anerkende det rimelige i jævne folks forkærlighed for de fantastiske væsener, som det kristne fortælleunivers gennem århundrederne har været beboet af. Denne forkærlighed forsøgte hans samtids universitetsuddannede, professionelle kristne ellers at komme til livs. Såkaldt rationalistiske teologer – en gruppe, som havde præget dansk kirkeliv siden Grundtvig

³ Nuancering: Der gives mange eksempler på den opfattelse, at det er præsten og dennes virke, der er Helligåndesagtigt og ikke vice versa. I denne sammenhæng er det selve sammenkædningen og Grundtvigs embedsnære eller 'bureaukratiske' Helligåndesfremstilling, der er det væsentlige at få blik for.

⁴ Dette er min omskrivning af et slogan, som har været udbredt i amerikansk bumper-sticker-kristendom siden midten af det 20. århundrede: "The family that prays together, stays together".

var barn – ønskede at affortrylle det kristne forestillingsunivers. Der var tale om oplysningsprægede præster og teologer, som forsøgte at tilpasse kristendommen til det stadig mere udbredte naturalistiske verdensbillede. I praksis skete dette ved, at man stræbte efter at fjerne den rest af fantastiske elementer fra de religiøse udtryksformer, som det ikke var lykkedes at komme til livs under Reformationen. Grundtvigs forfatterskab kan ses som en protest imod denne bevægelses bestræbelser på at finde ind til kristendommens netto-kerne. Han ønskede sig i stedet en bruttokristendom med plads ikke kun til det alvorstunge minimum men også til underholdning og myter – dét, der kunne fænge de dorske og opmuntre de spage. Dette ønske blev ikke mindst tydeligt i hans salmedigning, som genoplivede traditionens fascinerende væsener og er fuld af drager, alfer, sfinxer, Fønixfugle samt, ikke mindst, engle. Her er tale om et udpluk; der kan udledes et egentligt bestiariem af salmeteksterne. Grundtvig gjorde det desuden til et omkvæd, at kristendommen alene kunne gøre sig håb om videreførelse til kommende generationer, hvis man supplerede fornuftsacceptable trosartikler og fortolkningsprincipper med konkrete forestillinger, stærke fortællinger og 'levende ord'. I den forstand var han som adskillige andre samtidige optaget af at styrke den mundtlige fortælletradition, der var under pres som resultat af stigende læsefærdigheder og en omsiggribende skriftlighedskultur. Han regnede endvidere denne fortælletradition som et kvindedomæne og anså den for at være en virkning af kvinders følelsesmæssige færdigheder – af deres umiddelbare 'Hjertelighed'. Disse kompetencer var ifølge Grundtvig nødvendige i kirkeinstitutionen som modvægt til mændenes tilbøjelighed til (varmluftig overfortolkning og) 'Hjernesvind'. Faktisk mente han, at man bedst forstod kirkeinstitutionen som en kvinde.

Feminiseringen af kirken

Grundtvigs victorianske og binære kønsforståelse fik ham til at opfatte kvinder som blide, inderlige og fantasifulde mens han forstod mænd som udfarende fornuftsvæsener. I hvert fald tog han afsæt i disse idealer, når han indkredsede adfærdsrammen for de to køn. Mænd kunne ifølge Grundtvig med andre ord godt opføre sig 'kvindeligt' – fx ved at vise veludviklede evner for religiøs fantasi- og følelsesfuldhed. Sådanne evner mente Grundtvig eksempelvis, at hans gode 'Veninde' B.S. Ingemann besad (Martinsen 2017). Men det gav også mening for Grundtvig at opfatte hele kirkeinstitutionen som en kvinde. Et af de mest slagkraftige udtryk for denne opfattelse finder man i langdigtet "Kvinde-Evangeliem" (Grundtvig 1842). Heri gennemgår Grundtvig en række bibelske kvindeskikkelser, som han lader fungere som metaforer for forhold i kirken, og han afbilleder kirken som en "Brud". Denne brud modtager "Paradis-Fioler" af de engleskarer, som kan bevæge sig frit mellem den jordiske og den himmelske verden, når der lyder salmesang (1842, 25-26). Grundskemaet er det samme som det, der gælder i det gammeltestamentlige visdomsskrift *Højsangen*. I hvert fald hvis man følger den allegoriske læsning af teksten, der ved første øjekast fremstår som en række erotiske kærlighedsdigte udvekslet mellem Salomo og kvinden Shulamit, som i danske bibeloversættelser undertiden også kaldes bl.a. 'bruden' og "en lilje blandt tidler"

(2,2). Siden kirkefaderen Origenes (185-254) i 200-tallet opfordrede til, at man tolkede *Højsangen* som et billede på forholdet mellem Kristus og den enkelte sjæl eller mellem Kristus og den kristne menighed, har der været tradition for at fremstille kirken som en brud. Denne tradition var Grundtvig altså fortrolig med: "Med Aanden vi afmale / Vort Samfund som en Brud / Der fra de dybe Dale / Hjemføres skal af Gud" (Grundtvig 1842, 8). For Grundtvig har bruden også moderlige egenskaber og kristne skal hver især forstås som et "Moders-Barn" (ibid., 10), dvs. som børn af kirken. Disse tanker gemmer sig også i "Talsmand! som paa Jorderige", hvor Helligånden i sidste strofe antager kvindelig form. Ligesom Højsangsbruden minder hun om en lilje; hun er "lilje-handet" (5,4), hvilket nok vil sige yndig, uskyldsren. Som en omsorgsfuld moder hjælper hun sine børn (kirkens medlemmer) med at opnå førlighed – hun leder dem til "Forjættelsernes Land" (5,6) ved hjælp af "Lede-Baadet" (5,5) – dvs. med en bælte- og tømmeanordning, som før i tiden blev anvendt til at træne endnu-ikke gående børn (jf. ODS).

Grundtvigs samtid var vidne til en overordnet feminisering af lægmandskristendommen (Kristof 2001); selv holdt han gudstjenester for kvindeforsamlinger og blev kaldt 'Kjællingeprester'. I det 20. århundrede fik kvinder mulighed for at ernære sig som præster og teologer – de første hørte til i grundtvigske kredse. Med den succesrige salmedigter Grundtvigs lyriske forberedelse er det måske ikke mærkeligt, at kvinder i dag udgør halvdelen af præsterne ansat i kirken? Den udvikling rokker imidlertid ikke ved, at Grundtvig var hendes mand og stolte forkæmper.

Ikke Troens Ridder

Grundtvig var ikke Troens, men Kirkens og Mytens ridder. Han var ikke optaget af det absurde i kristendommens tros- og handlingsfordringer (jf. Kierkegaard 1843); han var optaget af fortællingernes og ritualernes fantastiske, fortryllende, begejstrende kraft. Og som jeg har forsøgt at vise i det foregående, var han af den holdning, at man bedst kunne udvinde kristendommens energi med 'bureaukratiske' fremgangsmåder: ved at opdæmme kraften i en institution. Dette er en 'almindelig', 'katolsk' eller universel indsigt, der hverken er Grundtvigs alene eller begrænser sig til den kristne kirke. Alle levedygtige organisationer baserer sig på den. Med andre ord vil kollektive systemer af enhver art – kirker såvel som universitetsuddannelser – opleves af forsamlende individers lystbaserede henrykkelser (i salmesang, i fortælleglæde, i højspændt undervisning); tilsvarende overlever de over tid ved hjælp af tørre, interpersonelle bestemmelser (trosbekendelser, studieordninger).

Denne konklusion er forberedt af min institutions- og tilværelsestræning under Hans Jørgens på én gang begejstrede og nøgterne studieledelse samt fag- og livsvejledning.

LITTERATUR

Baunvig, Katrine Frøkjær

- 2021 "'Den herligste Tidsfordriv': Genfortryllesesmønstre i dansk 1800-talslitteratur med henblik på *Fabler for Børn* (1845) af H.V. Kaalund og J.Th. Lundbye", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 71, 161-206, <https://doi.org/10.7146/rt.v0i71.128373>.
- 2013 *Forsamlingen først. N.F.S. Grundtvig og Émile Durkheims syn på fællesskab*, ph.d.-afhandling, Center for Grundtvigforskning, Aarhus Universitet.

Benedict, Ruth

- 2005 *Patterns of Culture*, First Mariner Books [1934].

Eskedal, Anders

- 2003 "'Den Gamle' som præst eller et indblik i N.F.S. Grundtvigs præstevirke især i perioden efter sygdommen 1867", *Grundtvig-Studier* 54, 126-159. <https://doi.org/10.7146/grs.v54i1.16439>

Chesterton, G.K.

- 1908 *Orthodoxy*, <https://www.gutenberg.org/ebooks/130>

Grisham, John

- 1991 *The Firm*, Random House.

Grundtvig, N. F. S.

- 1826 "Om den sande Christendom", *Theologisk Maanedsskrift*, Den Wahlske Boghandel: www.grundtvigsværker.dk
- 1837 *Sang-Værk til den Danske Kirke bd. 1*, Den Wahlske Boghandel: www.grundtvigsværker.dk
- 1842 "Kvinde-Evangeliet", *Nordisk Tidsskrift for christelig Theologi* bd.4, hæfte 1, 12. december 1842, 5-14: www.grundtvigsværker.dk

Hobsbawm, Eric

- 1996 *The Age of Revolution. 1789-1848*, Vintage [1962].

Iversen, Hans Raun

- 1983 *Ånd og Form i Menighedslivet i Vartov*, København.

Lundager Jensen, Hans J.

- 2013 "Noter/Kommentar til Rappaport: 'The Obvious Aspects of Ritual'", https://pure.au.dk/portal/files/53786442/HJLJ_Rappaport_Obv_Asp_notat_2012_12_03.pdf

Kierkegaard, Søren A.

- 1843 *Frygt og Bæven*, www.tekster.dk
- 1855 *Øjeblikket 1-9*, Reitzel.

Kristof, Jane

- 2001 "The Feminization of Piety in Nineteenth-Century Art", in: Linda Woodhead ed., *Reinventing Christianity*, Routledge.

Le Bon, Gustave

- 1895 *La psychologie des foules*, Librairie Felix Alcan.

Martinsen, Lone Kølle

2017 "Danmarks største Digterinde: Skitse til en vurdering af Grundtvig og Ingemann i et køns- og følelshistorisk perspektiv", in: Michael Schelde & Katrine Frøkjær Baunvig, eds., *Den gode den onde: om grundtvigianister og branditter*, Eksistensen, 49-72.

Metz, Georg

2019 "Ny bog: Myten om Grundtvig set efter i sømmene", *Information*, d. 19. marts 2019. <https://www.information.dk/moti/anmeldelse/2019/03/ny-bog-myten-grundtvig-set-soemnene> [set d. 9. marts 2021].

Pedersen, Thomas Viggo

2020 *Grundtvigs kirke og det aristoteliske primtal*, Forlaget Vandkunsten.

Pontoppidan, Henrik

1930 "Randgloser til et og andet i Tiden", *Flensborg Avis* 27.11.1930, https://www.henrikpontoppidan.dk/text/kilder/artik/journalistik/pca334a_ran_d_1.html

1943 *Undervejs til mig selv. Et Tilbageblik*, Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag.

Rappaport, Roy A.

1999 *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511814686>

Sloterdijk, Peter

2013 *You must change your life. On Anthropotechnics*, Polity Press.

Stjernfelt, Frederik & Søren Ulrik Thomsen

2005 *Kritik af den negative opbyggelse*, Vindrose.

Thaulow, Vanja

2018 *Herrens Stridsmand. Retorisk kritik af N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825*, ph.d.-afhandling, Center for Grundtvig forskning, Aarhus Universitet.

Whitehouse, Harvey

2004 *Modes of Religiosity. A Cognitive Theory of Religious Transmission*, Altamira Press.

RESSOURCER

ODS: Ordbog over det danske sprog, <https://ordnet.dk/ods/forside>

Mediestream: <https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>

Grundtvigs Værker: <http://www.grundtvigsværker.dk>

Katrine Frøkjær Baunvig, lektor, centerleder, ph.d.

Center for Grundtvigforskning

Aarhus Universitet

Tidl. Studienævnsnæstformand

Religionsvidenskab

Aarhus Universitet

Bilag 1

*“Talsmand! som paa Jorderige”, Sang-Værk til den Danske Kirke bd. 1, No. 393,
www.grundtvigsværker.dk*

Talsmand! som paa Jorderige
Med et Suk kan Alt udsige,
Hvad vi evig trænge til,
I et Kys kan Alt udtrykke,
Hvad for evig gjør vor Lykke,
Du, som kan Alt hvad du vil!
Værdiges til os at dale,
Om Guds Storbærk med os tale
Paa vort jævne Moders-Maal!

Kun hvad du har seet, Du male,
O vær Du vor store Taler.
Kiærligheds og Sandheds Aand!
Gjør os, trods de svage Evner,
Visere end *Salomon*:
Visere til Daad at øve,
Visere til Aande-Prøve,
Visere til Salighed!

Sjæle-Sørger fra det Høie!
Hold med os et vaagent Øie,
Vogt de Smaa for Falk og Høg!
Væk de Dorske, styrk de Svage,
Tugt de Trygge, fryd de Spage,
Gjør os daglig Huus-Besøg!
Dan vort Hjerte, løs vor Tunge,

Saa vi bede, saa vi sjunge
Yndelig i Jesu Navn!

Trøster over Alt, som truer,
Alt, hvorfor vort Hjerte gruer,
Trøster over alle Tab!
Skiaenk os, skiøndt vi boe paa Sletten,
I det Høie Indføds-Retten,
I Guds Rige Borgerskab,
Saa, naar Man os vil forjage,
Glade vi herfra kan drage
Did, hvor vi har evig Fred!

Store, himmelske Ledsager,
Som for Støvet dig Umager
Giennem Ild og giennem Vand!
Før os, bøiet, liljehaandet,
Som de Smaa i Lede-Baandet,
Til Forjættelsernes Land,
Saa os altid Kronen blinker,
Skjønt imøde, yndig vinker,
Gjør selv Dødning-Dandsen let!